

ՀԱՅ ՆԿԱՐՈՂՆԵՐ

ዋና ዋና ጉዳዮች ህዝብ ማሳሰቢያ

(11709-12309)

Գրիգոր սարկաւազ աշակերտն էր Միխ
Տեֆի Գրիգորի († 1215): Ապրած եւ աշխա-
տած է Տարսուի մէջ 1216 – 1225 տարիսնե-
րուն: Իր գրչական եւ մանրանկարչական
գործունէութեան փոքր մէկ շրջանը միայն
(1216 – 1225) ծանօթ է, երբ լրացուցած է
իր ուսուցչին մահով կէս մնացած երկու
Աւետարաններ, հւ գրած ու ծաղկած է
երեք Աւետարաններ եւս, զորս կը ներկա-
յացնենք ստորեւ:

1. — Աւետարան, գրիչ Մէկ մասին՝
Գրիգոր Միլենցի, 1215, Սկեււայ: Լրացնող՝
Գրիգոր սարկաւազ, 1216, Տարսն: Ստա-
ցող՝ Ստեփանոս քահանայ. — Զեռ. Նոր
Զուղայի, Ա. Հատոր, Թիւ 25:

2. — Աւետարան: Գրիլ Մէկ մասին՝ Գրիգոր Միլենցի, 1215, Սկեւռայ: Լրացնող, լծադկատ հանդերձ», Գրիգոր Ժարկաւազ. 1218, Տարսոն: Ստացող՝ Սարգիս քահանայ. → Զեռ. Նոր Զուղայի, Ա., թիւ 26:

Յ. — Աւետարան, 1221, Տարուն: Գրիչ, հաւանաբար նաեւ ծաղկող, Գրիգոր սարկաւազ: Ստացող՝ Տիկին Աւթ, դուստր Սիր Պաղտոյնի. — Յիշտ. 2եռ., թիւ 368:

4. — Աւետարան: Գրիչ՝ Գրիգոր սարկաւազ: Ստացող՝ Սարգիս Պարապանց. — 26ռ. Երեւանի, թիւ 6909:

— Միայն Բանին Հուր իմաստնայ . . . — Ակրոստիքոս, «Մաթէոսի է երգս այս. նոր է գրեալ»։ — Զեռ. Երեանի, Թիւ 474 (Լ. Սաչկեան, Բանբեր, Թիւ 3, էջ 66)։

Ս. Յ. Քիւ 1193 ձեռագիրը ունի չորս
տառ միայն, Վերեք Սբ. Ժողովոցն Հայրա-
պետացն, մեղեդի անոյա խորագրով: Մայ-
րանուն՝ Մամոն (էջ 329):

Ս. Յ. ԹԻՆ 135 ձեռագիրը ունի նորնապես 4 տուն, Վիդեդի ազնիւ խորագրով, և Մաթէ Ժայրանունով (Ճուշակ Զեռ. Ս. Յակոբեանց, Ա. Հասար, 1966, էջ 381, ԾԵ),

Է. ԱՐԺ. ԾՈՎԱԿԱՆ

Ծ. — Աւետարան, 1225, Տարսն: Գրիգ՝ Գրիգոր: Ստացողը՝ Ստեփանոս քահանայ եւ իր հայրը՝ Կոստանդին: Աւետարանը ունի լուսանցքի միագույն զարդեր. — 2եռ. Նրեւանի, Թիւ 5537: Յիշտ. 2եռ., Թիւ 387:

Ի Գ Ն Ա Տ Ի Ո Ս Հ Ո Ռ Ո Մ Ո Ս Տ Ի

(1170 ? - 1242 ?)

Մնած է ժ. Դարու երրորդ քառորդին
վերջերը հաւանաբար: Գործած է առ հա-
սարակ Հռոմոսի Վանքին մէջ 1214-1236
թուականներուն: Յիշուած է իր մէկ աշա-
կերտը՝ Յովսէփ անունով:

Իգնատիոսի գործերէն ծանօթ են վեց
ևւեաւարաններ, զժբախտաբար մեծաւ մա-
սամբ շատ փնասուած ժամանակի ըն-
թացքին:

1. — Աւետարան, օրինակուած Հաւուց
Թառ., 1214ին, Թաղէտսի եւ Հայրապետի
պատուէրով. — 2եռ. Վննետիկի, թիւ 134:

2 — Աւետարան, գրուած եւ ծաղկուած
Իգնատիոսի կողմէ, 1232ին, Հռոմոսի
Վանքին մէջ, Պատրոն Խաւաթի եւ կնոջը՝
Խուիթու Խաթունի պատուէրով. — Զեռ-
եռեւանի, Թիւ 1519:

3. — Աւետարան, օրինակուած եւ նկարազարդուած Իգնատիոսի ձեռքով, 1236 ին, Պատրոն Բռնաւորի եւ Տղատիկնոջ համար. — Զեռ. Նոր Զուղայի, Թիւ 156 :

4. — Աւետարան, օրինակուած շուրջ 1236 ին: Ստացող՝ Խաչատուր: «Մասնաւոր սեպհականութիւն Գ. Վ. Սիմոնեանի, Կալիֆորնիայում»։ — Յիշտ. Զեռագրաց, Թիւ 415:

5. — Աւետարան, Երբեմն սեփականութիւն Պր. Տիգրան Քէլէկեանի, որ նուէր տուած է Երեսանի Մատենադարանին. — Զեռ. Երեսանի, թիւ 9649:

6. — Աւետարան, որուն խորանները կը պատկանին Իզնատիոսի եւ իր աշակերտին՝ Յովսէփի: «Սեպհականութիւն Ռաֆայէլ Սթոռալի» այժմ Զիկագոյի Համալսարանի Մատենադարանում» (Դարեգին Սրբ. Յովսէփեան, Նիթիքս եւ Ուսումնասիրութիւններ, Քրակ Բ., էջ 45):

Ըստ Գարեգին Սրբեպա- Յովսեփյանի՝
«Ինչնատիոսի արուեստը զուտ արելուն
ընդթ ունի, ազատ Բիզանդական ազդե-
ցութիւնից» (Սիրն, 1933, էջ 238):

ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ ԿԼԱՑԵՑԻ

(1190? - 1255?)

ԳՐԻԳՈՐ ԿԱՐՆԵՑԻ

(1200? - 1255?)

Ծնած է 1190 թուին մօտաւորապէս: Ուսումը ստացած է Հռոմկայի Հայրապետանոցին մէջ, ուր սարկաւագ էր 1214ին: Հոն ծանօթացած պիտի ըլլայ Ակոռեցի Դրիգորի ծաղկած Աւետարանին: Ըստ երեւոյթին, իր գլխաւոր աշխատավայրը եղած է Հռոմկլան:

Ինծ հաւանականութեամբ ան եղած է Թորոս Ռօսլինի ուսուցիչներէն մին: Իր 1253ին օրինակած Աւետարանին «Ընծայականը իւր քառերով, ինչպէս եւ խորանների մանրանկարչութիւնը շատ մեծ չափով ազդել են Հռոմկլայի մեծագոյն մանրանկարչի՝ Թորոս ԳԵՆ. Ռօսլինի գործերի վերայ» (Գարեգին Արք. Յովսէփեան, Նիւթեր եւ Ուսումնասիրութիւններ, Պրակ Բ., 1943, էջ 23):

Յովհաննէս Կլայեցի 1253ին կր գրէ թէ աչքերը տկարացած են: Իր քառասնամեայ աշխատանքէն քիչ բան փրկուած է. ծանօթ են երեք Աւետարաններ՝ իրարմէ շատ հեռու թուականներով:

1. — Աւետարան, օրինակած է 1214ին, Դրիգոր եպիսկոպոսի եւ Կոստանդին քահանայի համար. — Յիշտ. Ձեռագրաց, Թիւ 342: Ձեռագիր Նրեսանի, Թիւ 7570:

2. — Աւետարան, գրած եւ ծաղկած է Հռոմկլայ, 1235ին. Կոստանդին Կաթողիկոսի հրամանով. — Ձեռ. Վիեննայի, Թիւ 833:

3. — Աւետարան, գրած եւ ծաղկած է 1253ին, Կոստանդին Կաթողիկոսի պատուէրով. — Ձեռ. Ղալթիոյ, Թիւ 66. «Բայց այժմ գտնուում է Վաշինգտոնի Freer Gallery of Artում» (Գ. Արք. Յովսէփեան, Նիւթեր եւ Ուսումնասիրութիւններ, Պրակ Բ., էջ 20):

Այս Աւետարանի նկարչութիւնը կր պարունակէ այնպիսի զարդեր, որոնք կր հանդիպին Սեբաստիայի 1066 թուի Աւետարանին մէջ: «Մանրանկարին անընդհատ լրացնում ու հարստացնում է դրանք նոր դրուագներով եւ յօրինուածքներով» (Լ. Ռ. Ազարեան, Կիրիկեան Մանրանկարչութիւնը, ԺԲ-ԺԳ դարեր, էջ 97):

Դրիգոր ծաղկող ծնած է հաւանաբար ԺԲ. Դարու վերջերը: Հայրը քահանայ էր հալատուր անունով: Ըստ երեւոյթին գործած է Կարոյ մէջ: Ժամանակով իրեն մերձաւոր համանուն նկարիչներէ գտնելու նպատակով զինքը կոչուցինք Կարոեցի: Նկարչական իր աշխատանքին իրրեւ արդիւնք կրնանք յիշել երկու Աւետարաններ, 1230 եւ 1232 թուականներով:

1. — 1230, Աւետարան, գրած եւ ծաղկած է Թէոդուպոլսոյ մէջ: Ստացողներ՝ Գրիգոր եւ իր հայրը՝ հալատուր քահանայ. — Ձեռ. Վենետիկի, Թիւ 129 (325):

Դրչին ընդարձակ յիշատակարանէն կը քաղենք հետեւեալ շահեկան տողերը: «Իսկ ես եղկելիս, Դրիգոր գրիչ . . . ի վաղուց ժամու ցանկացեալ էի այսմ անգիրտ մարգարտիս եւ ամենալաւ արինակիս, որ կոչի Դրիգորի Մուրզանցւոյ, ճարտարագիծ գրչի եւ անյաղթ գիտնականի: Եւ ըստ յաջողելոյն Աստուծոյ եղեւ ըստ կամաց իմոց: Եւ ես ըստ կարի իմում՝ բազում աշխատութեամբ գծագրեցի իմով ձեռամբ եւ ծաղկազարդեալ յարինեցի ոսկւով պատուականաւ հրով փորձեալ եւ զտեալ եւ երփնեքին երանգաւք եւ պայծառ դեղովք դորշմալս ներգործեցի ի սմա ազգի ազգի քանդակս խորանածես եւ երկնամասնս եւ այլ մանրամասն ինչ ծաղկաւք՝ ըստ տուեցելոյ ինծ ի շնորհաց Հոգւոյն Սրբոյ:

Արդ եղեւ կատարումն կտակիս . . . ի հոյակապ եւ ի հռչակաւոր քաղաքիս Թէոդուպոլիս . . .»: -- Յիշտ. Ձեռագրաց, Թիւ 397:

«Դրիգոր . . . կը պատկանի հայկական մանրանկարչութեան այն շրջանին՝ երբ հին արուեստին յաջորդած էր մանրանկարչութեան նոր հոսանք մը, Բիզանդական եւ Կիրիկեան ազդեցութիւններով: Իր գործը, կատարուած Թէոդուպոլսոյ մէջ, հոն ուր արուեստի զանազան հոսանքներ կու գային միանալ, բնականաբար պիտի ցուցնէր ժամանակէն նոր մտայնութիւնները եւ արուեստին առած նոր եղանակաւորումները» (Հ. Մեսրոպ Ճանաչեան, Հայկական Մանրանկարչութիւն, Վենետիկ, էջ 60):

2. — 1232, Աւետարան (Թարգմանչաց): Գրիչ՝ Տիրացու: Նկարիչ՝ Գրիգոր: Ուսացող՝ պարոն Յովհաննէս քահանայ. — Ձեռ. Երեւանի, թիւ 2743:

Նկարչի մանր մէկ յիշատակագրութիւնը կ'ըսէ. «Ի թուիս ՈՅԱ ծաղկազարդեցաւ սուրբ Աւետարանս՝ բարեխաւս առ Քրիստոս Յիսուս ի Տէր մեր».: — Ռիշտ. Ձեռ. թիւ 406:

Քիչ մը տող այս Աւետարանի մասին: «Բարձր Հայքի մանրանկարչութեան հետ սերտ աղերս ունի հայ միջնադարեան արուեստի եզակի յուշարձաններից մէկը՝ Թարգմանչաց Աւետարանը: Այս յուշարձանի տաղանդաւոր հեղինակը՝ Գրիգոր ծաղկողը, յուզակաւ առաւելագոյն տպւորութեան հասնելու համար դիմել է երգիչների եւ գծային հնարանքների հետաքրքրական միջոցների, որոնք շեշտուած արտայայտականութիւն են հաղորդում կերպարներին».: — Armenian Miniatures, 1984, էջ 35:

ԿԻՐԱԿՈՍ ՄԱՆՐԱՆԿԱՐԻՉ

(1200? — 1270?)

Հռոմկլայի տաղանդաւոր մանրանկարիչներէն մին է Կիրակոս: Ծնած է ԺԳ. Դարու սկիզբը հաւանաբար: Իրեն աշակերտած է Վասիլ Ուսհայեցի: Կիրակոսի գրչական գործունէութիւնը կ'ընդգրկէ շուրջ քառորդ դար (1239 — 1265): Ձինքը նախ կը տեսնենք Դրազարկ (1239), ապա Հռոմկլայ (1244 — 1249) եւ ի վերջոյ Մաշկեւոր (1265): Այստեղ կը ներկայացնենք իր գործերէն շարք մը:

1. — Ճաշոց, գրած եւ ծաղկած է Դրազարկ, 1239ին, «ի խնդրոյ երջանիկ եւ արքանեալ եպիսկոպոսի տէր Գրիգորի՝ տեառն Կոստանդեայ դրան սարկաւագի».: — Ձեռ. Վիննայի, թիւ 63:

2. — Աւետարան, գրած եւ ծաղկած է Հռոմկլայ, 1244ին, Կոստանդին Կաթողիկոսի պատուէրով: Այս ձեռագրի ծաղկագործումը կը յիշենք «Կողիկ» Կոստանդինի 1193 թուին Սկեւռայի մէջ ծաղկած Աւետարանը: «Այս փաստը եւս հաստատում է, որ ԺԳ. Դարի երկրորդ կէսի Կիրակեան մանրանկարչութեան ոճը խարսխուած է

ԺԲ. Դարի վերջին քառորդում Սկեւռայում մշակուած սկզբունքների վրայ» (Լ. Ռ. Ազարեան, Կիրակեան Մանրանկարչութիւնը, ԺԲ. — ԺԳ. Դարեր, էջ 93). — Ձեռ. Վիննայի, թիւ 151:

3. — Աւետարան, գրած եւ ծաղկած է Հռոմկլայ, 1248ին, Կոստանդին Կաթողիկոսի «դրան սարկաւագ եւ սպասաւորս Ստեփանոս եպիսկոպոսի համար».: — Ձեռ. Կիրիկիոյ Կաթողիկոսարանի, Անթիփիաս, թիւ 8:

4. — Աւետարան, գրած եւ ծաղկած է Հռոմկլայ, 1249ին, Կոստանդին Կաթողիկոսի պատուէրով: «Անուանալիքների ձեւաւորման քնազաւառում Կիրակոսը հանդէս է բերում արտակարգ գեղարուեստական զգացողութիւն: ... Կիրակեան մանրանկարչութեան այն նրբագեղ ոճը, որը բնորոշ դարձաւ հետագայի մի շարք այլ ձեռագրերին, հանդէս եկաւ համեմատաբար կազմակերպուած ձեւով Կիրակոսի մօտ» (Ազարեան, նոյն, էջ 95, 96). — Ձեռ. Երեւանի, թիւ 7690:

5. — Աւետարան, գրած եւ ծաղկած է 1226 — 1267 թուականներուն միջեւ, Սիմէոն եպիսկոպոսի համար. — Ձեռ. Chester Beatty Library, թիւ 613:

6. — Աւետարան, գրած եւ ծաղկած է Մաշկեւոր Վանքը, 1265ին. — Ձեռ. Երեւանի, թիւ 9509: Ռիշտ. ԺԳ. Դարի, թ. 273:

ԹՈՐՈՍ ՌԱԻՍԼԻՆ

(1205? — 1270?)

Ծննդավայրին եւ ծնողներուն մասին ստույգ տեղեկութիւններ կը պակսին, բացի անկէ որ իր նախնեաց մականունն էր Ռաւսլին: Կը յայտնէ թէ ունէր եղբայրներ, թոյրեր եւ որդիներ. յանուանէ կը յիշէ իր մէկ եղբայրը միայն՝ Անտոն: Ուսած կրնայ ըլլալ Հռոմկլայի սէջ, գրչութեան եւ մանրանկարչութեան մեծ վարպետներէն Կլայեցի Յովհաննէս սարկաւագի (1214 — 1253) մօտ եւս ի միջի այլոց: Իր գործունէութեան շրջանը, համաձայն հաստատուն փաստերու, կ'ընդգրկէ 1256 — 1268 թուականները: Այդ շրջանէն ծանօթ են վեց Աւետարան եւ մէկ Մաշոց, բոլորն ալ իրագործուած Հռոմկլայի մէջ:

Թորոս Ռօսլին իրրե մանրանկարիչ կը շուցաբերէ ալբի սրութիւն, ձեռքի ճարտարութիւն եւ անհուն երեւակայութիւն: Ան ունի ճոխ երանգապնակ՝ հարուստ նրբերանգներով: Ժուժկալ են իր նկարները՝ զերծ խնդուէմէ: Իր վրձինին ընտանի երեւոյթ մըն է իրապաշտութիւնը:

Ստորեւ կը ներկայացնենք իր գործերը ժամանակագրական կարգով:

1. — Աւետարան, գրած եւ նկարազարդած է 1256ին, Կոստանդին Կաթողիկոսի հրամանով. — Ձեռ. Երեւմն ի Զէյթուն:

2. — Աւետարան, գրած եւ նկարազարդած է 1260ին, Կոստանդին Կաթողիկոսի համար. — Ձեռ. Ս. Յ. Թիւ 251:

3. — Աւետարան, 1261-2, գրած է Աւետիս քահանայ, նկարազարդած է Ռօսլին, Լեւոն իշխանին համար. — Ձեռ. Ս. Յ. Թիւ 2660:

4. — Աւետարան, փոքր երկաթագիր, 1262ին գրած եւ նկարազարդած է Կոստանդին Կաթողիկոսի եղբորդի Թորոս քահանային համար, որ 1266ին նուիրած է զայն Որբակողին Վանքին. — Ձեռ. Բալթիմորի Walters Arts Galleryին, Թիւ 539:

5. — Աւետարան, գրած եւ նկարազարդած է 1265ին, Կեօան իշխանուհին համար. — Ձեռ. Ս. Յ. Թիւ 1956:

6. — Մաշտոց, Աւետիք քահանան գրած է 1266ին Սիսի մէջ, եւ Թորոս նկարազարդած է ի Հռոմկլայ, Վարդան Յակոբկոպոսի պատուէրով. որ ազայսու ժամանակի սպասաւորէր հայրապետական սուրբ աթոռոյն. — Ձեռ. Ս. Յ. Թիւ 2027:

7. — Աւետարան, գրած եւ նկարազարդած է 1267-8ին, Կոստանդին Կաթողիկոսի յանձնարարութեամբ, Լեւոն Բ. ի որդի Պր. Հեթումի համար. — Ձեռ. Երեւանի, Թիւ 10675:

Մեծատաղանդ մանրանկարիչը՝ Թորոս Ռօսլին իրաւամբ հռչակուած է «Հռոմկլայի դպրոցի փառք» (Գարեգին Սրբեպս. Յովսէփեան, Նիւթեր եւ Ուսումնասիրութիւններ, Պրակ Բ., Նիւ Եորք, 1943, էջ 26):

Վ Ա Ս Ի Լ Ո Ւ Ռ Հ Ա Յ Ե Յ Ռ

(12107 - 12807)

Ծնած է ԺԿ. Դարու սկիզբը: Եղած է աշակերտ Կիրակոս Դրիշ՝ ըստ երեւոյթին Հռոմկլայի մէջ: Իր գրչական եւ մանրանկարչական գործունէութիւնը կ'ընդգրկէ երեք տասնամեակ, 1249-78: Այդ շրջանի իր երկերէն կրնանք յիշել հետեւեալները:

1 — Նարեկ, 1249, Հռոմկլայ: Պատուիրատու՝ Կոստանդին Կաթողիկոս: Դրիշ՝ Վասիլ Ուռհայեցի: Կազմող՝ Վարդան քահանայ. — Ձեռ. Երեւանի, Թիւ 6273: Յիշատակարանք ԺԿ. Դարի, Թիւ 210:

2. — Նարեկ, զ. 1266, Հռոմկլայ: Դրիշ՝ Վասիլ Ուռհայեցի: Պատուիրատու՝ Կոստանդին Կաթողիկոս. — Ձեռ. Երեւանի, Թիւ 4965: Յիշտ. ԺԿ. Դարի, Թիւ 278:

3. — Աւետարան, 1278, Գռներ: Դրիշ եւ ստացող՝ Յովհաննէս Արքայեղբայր. օր վայելումն աստուածաւոր իշխանին Պարոն Սմբատայ: Մովկող՝ Վասիլ Դրիշ: Կազմող՝ Առաքել Հնազանդեց. — Յիշտ. ԺԿ. Դարի, էջ 399:

Ն. ԱՐԲ. ԵՌՎԱԿԱՆ

